

Старогръцка литература

2020/2021

Лекция XV

Роман

Античният роман

Античният роман е дълъг (сравним по размер с поемите на Омир, Аполоний и Вергилий) прозаичен разказ за приключенията на един или двама (намиращи се в брачна или любовна връзка) герои, които приключения след известни перипетии завършват успешно.

Ако героите са двама, успехът се състои в брак или възсъединяване на разделеното им семейство. Ако е един, значи се справил с възникналите в течение на действието опасности. Ако разказът завърши със смъртта на героя, тя се представя като край на героично (славно, добродетелно) протеклия му живот.

Приключенски и биографични разкази при Омир и историците

Началата на този жанр могат да се открият у Омир, в историографията, трагедията, новата комедия и елинистическия епос.

„Одисея“ е разказ за събирането на едно разделено семейство, който наред с това представя две поредици от приключения, едната от които е по-дълга и необикновена (на Одисей), а другата - по-кратка (на Телемах).

Романен вид имат някои биографични разкази, включени в Херодотовата „История“. Съвсем кратък и донякъде приказан е този за находчивия обирач на гробници, който накрая успял да стане зет на египетския цар „Рампсинит“.

По-дълъг е разказът за царя на Египет Амасис. Той не е извършил тежки престъпления, не е бил детрониран вследствие на преврат или нашествие, не загубил близки хора, а благополучието му продължило дори след смъртта му. Персийският завоевател Камбиз отворил неговата гробница и потърсил саркофага, за да извади останките му и да ги оскверни. Но не успял, тъй като Амасис бил наредил да се постави на неговото място мумията на друг човек, а неговата да скрият другаде.

Друго произведение, което се смята за историческо и мемоарно, но е близко до романа, е Ксенофоновият „Анабазис“.

Ксенофонт участва като военачалник на гръцки наемници в междуособната война между двама персийски принцове: води битки, достига до Ефрат и Тигър, излиза с войниците си на черноморското крайбрежие при Трапезунт и после благополучно се завръща в Гърция.

„Анабазис“ напомня на по-късните разкази за похода на Александър Македонски, някои от които определяме като исторически съчинения, а други – като романи.

Видове романи

Романът има сюжетни и жанрови белези, въз основа на които може да бъде разделен на видове. Той може да е биографичен (за приключенията на един човек), да се гради около любовна или семейна интрига и да съдържа невероятни (фантастични) разкази и сцени.

Въз основа на това говорим за историко-биографични, любовно-авантюрни и фантастични романи; като някои произведения могат да обединяват повече характеристики и така да образуват смесен вид.

Любовният мотив

Ако продължим прегледа на жанровете-предшественици, ще забележим, че любовната история може да се открие в епоса и в трагедията, но смисълът ѝ там е различен от този в романа.

У Омир любовните отношения са само загатнати или представени в комедиен вид. Парис, току-що извлечен от Афродита от бойното поле, където губи двубоя с Менелай, приканва Елена да легне до него, а тя го упреква в липса на мъжество; и все пак се съгласява.

Хера намисля да съблазни Зевс за да отвлече вниманието му от бойните действия, и уж случайно се отбива при него на планината Ида, където той мигновено я пожелава. Приканва я към интимност и казва, че я желае повече от всички останали жени и богини, с които някога е имал връзка – и ги изрежда поименно.

Любовното приключение на Арес и Афродита, за което пее Демодок в „Одисея“ VIII, е представено като вулгарно прелюбодеяние и е изцяло в комедиен стил. Хефест, който отдавна ги подозира, им подготвя капан (мрежа, падаща върху леглото), залавя ги, повиква боговете за свидетели, окайва позора си и се заканва да върне съпругата си на баща ѝ (Зевс); боговете се забавляват, а богините не идват, защото ги е срам.

Калипсо и Кирка харесват Одисей, но отношенията им изглеждат повече като комбинация от приятелство и сексуална връзка, отколкото като любов. Такива са и отношенията между Одисей и собствената му съпруга.

На любовта като силно вътрешно душевно преживяване за пръв път обръща внимание Сафо; но това са все още само лирически монолози.

Като част от повествование и двигател на сюжетното действие любовта се среща най-напред при Еврипид, и то само в „Иполит“. Защото „Елена“ е изпълнена в Омиров дух и там става дума за перипетиите около събирането на семейната двойка; а в „Медея“ героинята е много далеч от това, което ще видим при Аполоний - тя не е влюбена, а само измамена, напусната, разочарована и разгневена.

Родители откриват децата си

Като говорим за семейна интрига (мотив/причина за действие) имаме предвид не само събиране на разделени съпрузи, но и среща на роднини, които поради някаква причина не са се виждали дълго и мъчно биха се разпознали.

У Омир има среща на Одисей със сина му Телемах, които не биха могли да се разпознаят веднага, а трябва да търсят свидетелства и доказателства за това, че са баща и син.

При Есхил и Софокъл срещата на разделени роднини или съпрузи може да доведе до голямо и неочаквано нещастие. В „Орестия“ първо Агамемнон е убит от жена си, а след това Орест и Електра се срещат, за да замислят убийството на майка си. В „Едип цар“ подхвърленото и пораснало дете попада първо на баща си, а после и на майка си, като тези срещи стават епизоди от нещастното протичане на биографията му.

При Еврипид за пръв път мотивът „подхвърлено и след време открито дете“ се използва в драма с щастлив край.

В „Ион“ Креуса ражда дете от пожелалия я Аполон и го оставя в кошничка с опознавателни предмети в една пещера под Акропола. След петнадесетина години тя го среща в Делфи, където е бил пренесен от Хермес и отгледан от делфийската жрица. Срещата им не протича гладко. Тя се опитва да го отрови, после едва не е екзекутирана от разгневените делфийци; но жрицата помага, като донася кошничката, в която някога е бил оставен Ион.

Има и комически елемент – Аполон с помощта на другите богове се старее да укрие бащинството си, а законният съпруг на Креуса е измамен, че Ион е негов предбрачен син, заченат по време на някогашен празник в Делфи.

Разказът в „Ион“ е непосредствен предшественик на сюжетите на Новата комедия. Там често става дума за предбрачни забременявания и укривани/подхвърляни деца, които след време се намират и става ясно, че техен баща е бъдещият или настоящ съпруг на майката. Този мотив преминава в романите: като в „Дафнис и Хлоя“, където двамата герои са подхвърлени деца, отгледани от пастири и накрая намерили истинските си, доста заможни градски родители.

Пътешествия и идилии

Авторът на „Аргонавтика“ Аполоний Родоски създава своята поема в десетилетията между смъртта на Менандър и раждането на Плавт, който пренася сюжетите на Новата атическа комедия на римска сцена.

„Аргонавтика“ е по-близък предшественик на романа в сравнение с „Одисея“ – не само по време, но и по характер. Разказът съдържа дълго пътешествие из средиземноморския и черноморски свят, явни препратки към Омир и красиво изобразяване на любовта на Медея към Язон. Те открадват Златното руно, бягат от Колхида, преодоляват различни опасности, спасяват се от преследвачите си и се оженват.

По същото време друг член на александрийското литературно общество – Теокрит, създава жанра на буколическата идилия. Тя се състои в представяне на привлекателния със своята простота живот на овчаря/козаря, който обича да участва в музикални състезания и да разказва за щастливата си или нещастна любов.

Елементите на романа

С това всички елементи на античния роман са въведени в литературата:

- военни подвизи, пътешествие, необикновени и невероятни приключения (Омир, Аполоний),
- търсене/откриване на загубен съпруг или близък роднина (Омир, трагедията, Новата комедия),
- любов и идиличен пастирски живот (Еврипид, Аполоний, Теокрит).

Запазените романи

Това, което ни остава, е да изброим запазените антични романи и да открием споменатите мотиви и характеристики.

Те са единадесет и се датират между I и IV в. сл. Хр.

Можем да ги разделим на две групи, според основната тема и броя на героите:

- За необикновени пътешествия и подвизи, с един главен герой:

„Животът на Александър Македонски“ на Псевдо-Калистен

„Истинска история“ на Лукиан

„Лукий или магарето“ (приписван на Лукиан)

„Златното магаре“ на Апулей (латиноезичен)

„Животът на Аполоний Тиански“

- За приключения на влюбени или разделени съпрузи (двама главни герои):

„Херей и Калироя“ на Харитон

„Левкипа и Клитофон“ на Ахил Таций

„Аброком и Антия“ на Ксенофонт Ефески

„Теаген и Хариклея“ („Етиопска повед“) на Хелиодор

„Дафнис и Хлоя“ (с буколически сценарий) на Лонг

- Междинен вид (за любовните и семейни приключения на един главен герой):

„Аполоний, цар на Тир“ (запазен на латински)